

Els enigmes de la primera vacuna

Dos-cents anys després d'haver-se introduït la vacunació als Països Catalans encara no se sap ben cert quin va ser l'indret en què es va dur a terme la primera vacunació. La tradició parla de Puigcerdà, però les últimes investigacions assenyalen que Menorca s'hi va avançar.

ARXIU

Eduard Jenner fent les primeres pràctiques de vacunacions entre la població rural anglesa. Jenner va encetar la vacunoteràpia, a base d'infiltrar en els pacients els antídots capaços d'estimular en ells unes salutíferes reaccions immunitàries.

Enguany s'acompleixen dos-cents anys d'ençà que es va fer la primera vacunació de la història de la medicina als Països Catalans. El bicentenari, però, torna a posar de relleu la disputa sobre el lloc de la nostra àrea lingüística en què aquestes pràctiques aparegueren. Una certa afirmació oficial, repetida en tots els textos d'historiografia mèdica, situa a Puigcerdà aquesta introducció clínica, a rampeu dels Pirineus de Lleida. En canvi, les últimes recerques més acreditades la fan aparèixer en un lloc més humil i petit, gairebé mi-

núscul, planer i perifèric: la mediterrània illa de Menorca.

La tradició mèdica –l'oral però també l'escrita, la reputada culta– sempre ha mantingut que fou la vila de Puigcerdà la que conegué el primer experiment d'inoculacions. Això no obstant Menorca reivindica per a si, provadament, aquesta petita primàcia, tot i que la ciència oficial –és ben cert– no hi ha manera que esmeni l'error, mecànicament copiat i copiat per totes les generacions d'historiadors que, de llavors ençà, s'hi han succeït.

Des que l'any 1992 Josep Miquel Vidal Hernández, historiador de la ciència i coordinador científic de l'Institut Menorquí d'Estudis (IME), fixà amb perfecta exactitud que l'illa s'havia avançat a les pràctiques de la vacunació a qual-sevol altre indret, gairebé res no s'ha aconseguit en ordre a fer la necessària –humil i assenyada– correcció del fossilitzat erro de Puigcerdà. Ja se sap que, en la literatura històrica, refer certes afirmacions equivocades és gairebé una pretensió inútil, sorda i estèril. Sempre acaben tornant a la superfície, com un suro tossut que hom vulgui enfonsar sota l'aigua.

Les coses, en aquest episodi de la primera vacunació, anaren així.

Com en tants d'altres afers referits a les incipients formes de modernitat, la condició de colònia britànica és el marc històric en què s'insereixen les primeres pràctiques de vacunació. Aleshores, Menorca vivia el tercer i últim episodi de les dominacions angleses hagudes en el segle XVIII. Abraçaria

aquesta del 1798 a 1802. L'arribada a l'illa, però, de la vacunació té un capítol previ que ens remunta uns pocs anys abans, al 1796. En aquest data, el metge Eduard Jenner va fer una observació fabulosa, verament revolucionària i d'una importància universal.

L'ull clínic. Jenner (1749-1823) va ser un metge de notable prestigi, així en les esferes acadèmiques del seu temps com en els ambients populars i rurals on va exercir sempre la seva tasca mèdica. Havia nascut a Berkeley, i s'havia format a Londres, al costat del gran cirurgià escocès John Hunter. Amb un prodigiós ull clínic, Jenner s'havia adonat que aquells pacients contaminats per les vaques d'una malaltia anomenada *cow-pox* esdevien refractaris a la verola, un patiment molt temut que s'encomanava ràpidament i que, per tant, era responsable de terribles problemes d'epidèmies. El primer experiment, guiat més aviat per la intuïció i no pas per cap empirisme metòdic, fiable, portà Jenner a assajar la vacunació en un al·lot, al qual va inocular unes gotes de pus d'una persona que estava atacada de *cow-pox*. Els resultats foren els que ell esperava: el jove inoculat no desenvolupava l'esfereïdora verola. Així les coses, la pràctica de Jenner es va estendre ben aviat per les principals capitals europees. L'entrada als territoris de la península Ibèrica –per davall dels Pirineus, s'entén– es produí, com ha estat tan habitual en qüestions de pensament i de ciència, per les

contrades catalanes, la gran porta esbatanada a Europa d'aquestes latituds meridionals del continent. Però, com ja hem avançat, no ho féu per les terres continentals del català, sinó per les insulars de les Balears. Més exactament, a través de la remota Menorca –remota de tothom, aleshores, per fora del perímetre insular.

Campanya a les colònies. Resulta que, per iniciativa del duc de York, la metròpoli anglesa organitzà una campanya de vacunacions entre les tropes destinades a les possessions mediterrànies. Així, foren enviats a Menorca els doctors Marshall i Watther, amb la finalitat de vacunar els soldats i oficials que mai no haguessin passat la verola. Els facultatius arribaren a l'illa a començament de setembre del 1800. Després de practicar les inoculacions en les tropes, i abans de cloure llur missió sanitària, ambdós metges s'oferiren als jurats de la Universitat de Maó –l'antiga institució municipal abans de l'aplicació de les uniformitats administratives que crearien a l'illa els ajuntaments. Amb l'oferiment, Marshall i Watt her volgueren estendre el benefici mèdic a la població autòctona de la colònia. Els jurats, aleshores, reuniren la Junta de Sanitat per tal de discutir-ho, no només en un àmbit purament polític, sinó també en un fòrum com aquell, integrat per experts: els metges locals Joaquim Carreras i Bartomeu Ramis, i el cirurgià Pere Roca. La Junta, havent deliberat el 7 de setembre, ho informà favorablement. La Universitat, però, cregué que no tenia pas prou garanties, i convocarà una segona sessió, ampliada amb tres sanitaris més, els cirurgians Felip Camps i Julià Eymar i el metge Francesc Siquier. També en aquest segon cop s'informà en el mateix sentit que abans. Arribats a aquest punt, doncs, les primeres pràctiques de vacunació es portaren a terme indefectiblement. Com explica Josep Miquel Vidal, “els jurats decidiren d'autoritzar els metges anglesos a exercir les seves facultats amb la gent de la ciutat de Maó”. Açò sí, “prengueren la pre-

Quadre de començament del segle XI. S'hi observa un metge fent vacunacions de braç a braç.

caució, més aviat sinistra –que puntualitza Vidal–, de provar la novetat amb els infants acollits en la Casa de la Misericòrdia”, o sigui amb les criatures expòsites de la borderia. La mesura fou la condició *sine qua non* abans de permetre la pràctica discrecional amb el gruix de la població adulta local. I encara més macabre és el fet que, segons sembla, es tingué també la pensada de vacunar només les filletes d'aquella institució benèfica. És a dir, ho començaren primer sobre les femelles abans de passar als mascles..., a veure què passava. “Malauradament, el vaccí que havien portat els sanitaris anglesos –conta Vidal– estava en mal estat, i l'aplicació a les pobres òrfenes no va produir cap resultat... favorable”. És de creure, per tant, que les al·lotes que s'empraren de ratolins de laboratori desenvoluparen la malaltia i, és clar, moriren irremediablement. Com era previsible, la polèmica es desfermà a Maó entre partidaris i detractors. Mentrestant, un dels metges anglesos viatjà a Gibraltar, l'altra colònia, i tornà amb mostres de vaccí en bon estat. Repetida l'operació amb altra gent, la prova reeixí. Malgrat açò –diu Vidal–, el gran èxit de la vacuna no arribà a la medicina menorquina fins l'any 1802, “quan amb motiu d'una important epidèmia de verola a l'illa es comprovà que tots els vacunats eren immunes a la malaltia”. A partir d'ales-

hores, la pràctica s'implantà amb absoluta normalitat, i fins i tot el doctor Rafael Hernández Mercadal, un competent facultatiu i home liberal, escriví una monografia l'any 1814 on hi recollia les seves *Observaciones históricas del origen, progreso y estado actual de la vacuna en Menorca*.

Així la cronologia dels fets, cal ara contrastar-los amb el que sovint esgrimeix la tradició, referida a la primera vacunació de Puigcerdà. Aquesta, hi va tenir lloc tres mesos després de l'experiment menorquí. Exactament, el 3 de setembre de 1800. Anà a càrrec del metge nadiu d'aquella contrada Francesc Piguillem i Verdacer (1770-1826). És la data, en efecte, aportada pel mateix doctor lleidatà en una memòria de 1803 titulada *La vacuna vindicada*, i que l'erudició acostuma de consignar en els manuals d'història mèdica com la data d'inici de les vacunacions en aquest cantó dels Pirineus.

En qualssevol supòsits, l'important és que la primera vacunació –la de la verola de Jenner– obriria les portes a la pràctica de les inoculacions, i que per a la lluita de tantes i tantes altres malalties després imitarien Pasteur o Kock. Era l'inici de la vacunoteràpia, a base d'infiltrar en els pacients els antígens capaços d'estimular en ells unes salutíferes reaccions immunitàries.

Miquel Àngel Limón